

CORUPERA INTEGRITĂȚII TEXTUALE ÎN SCRIERILE LUI MARTIN LUTHER. „CHESTIUNEA EVREIASCĂ” ȘI „SOLUȚIA FINALĂ”

Ps. dr. Daniel NIȚULESCU

*Director al Departamentului Misiune Externă,
Conferința Muntenia, București,
danielnitulescu@adventist.ro*

Abstract: Corruption of Textual Integrity in the Writings of Martin Luther. „The Jewish Question” and the „Final Solution”

This paper aims to analyze the extent to which Lutheran writings influenced the „final solution” that has been forged by the Nazis. As the humus of interpretations flows from one extreme to another, this possible causal relationship must be analyzed with great care and balance, avoiding thesisism as much as possible. The paper will also review how the German Protestant Church related to Lutheran writings on the „Jewish question” and, especially, how they related to the philosophy of the Nazi party. We will also notice how the corruption of textual integrity will generate deprivation of liberties and affect the integrity of a people.

Keywords: *Luther, Hitler, „Jewish question”, „final solution”, integrity, freedom of conscience, Jew, German, Volk, conversion*

Introducere

În ce măsură au influențat scrierile luterane Holocaustul din cel de-al Treilea Reich? Aceste influențe luterane, care au contribuit la antisemitismul cultural specific perioadei naziste, au rămas aproape necercetate, mai mulți pastori, teologi și episcopi protestanți justificându-și axiologia vizavi de „Die Judenfrage” („problema evreilor”).¹ Trebuie să menționăm

1 Christopher J. Probst. *Demonizing the Jews: Luther and the Protestant Church in Nazi Germany* (Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 2012), 2.

din capul locului că subiectul abordat face parte din suita problematicilor foarte spinoase.

Lucrarea vă propune o incursiune în literatura de specialitate cu privire la modul în care făuritorii nazismului s-au asociat cu Martin Luther și felul în care l-au folosit ca autoritate în domeniul făuririi „soluției finale”.

Biserica Protestantă Germană și politicile Partidului Nazist

Reverendul William Ralph Inge declara în 1944: „Dacă vrem să găsim un țap ispășitor pe umerii căruia să punem nenorocirile declanșate de Germania în lume, sunt din ce în ce mai convins că cel mai mare rău, cel mai mare geniu al răului al acestei țări nu este Hitler, Bismark sau Frederick cel Mare, ci Martin Luther.” Hitler însuși, în *Mein Kampf*, l-a numit pe Martin Luther „unul dintre cei mai mari reformatori ai istoriei”.²

Pe 10 ianuarie 1934, pastorul protestant Heinrich Fausel a prezentat, în sala plină a primăriei orașului Leonberg (lângă Stuttgart), o lectură despre „chestiunea evreiască”. Jumătate din timp l-a afectat corectării retoricii luterane împotriva evreilor, declamație care a modelat, într-o măsură semnificativă, atitudinea față de evrei în timpul Republicii de la Weimar și în perioada nazistă timpurie. Dincolo de această încercare, Fausel afirmă mai multe din stereotipurile luterane anti-iudaice și antisemite. El încearcă să justifice măsurile timpurii dispuse de naziști împotriva evreilor, descriind imigrarea evreilor în Germania ca fiind „invazia amenințătoare a unui popor străin, un iudaism decadent”.³ Din cele cinci tratate scrise de Luther despre evrei, „Von den Juden und ihren Lügen” („Despre evrei și minciunile lor”) este tratatul care a alimentat cel mai serios marea dezbateră despre atitudinea reformatorului față de evrei. De mai multe zeci de ani istoricii analizează corelația dintre Biserica Protestantă Germană și Partidul Nazist. Există o recunoaștere din ce în ce mai mare al rolului vădit al teologiei protestante folosite ca instrument de regimul nazist pentru a aduce la îndeplinire „coordonarea” populației germane.⁴ Probst susține că idei anti-iudaice și antisemite există atât în

2 Emily Pars. *Constructing the past. The Darker Side of Martin Luther*, <https://www.iwu.edu/history/constructingthepastvol9/Paras.pdf>, 1, citat astăzi, 17.09.2020.

3 Christopher J. Probst. *Demonizing the Jews: Luther and the Protestant Church in Nazi Germany* (Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 2012), 1.

4 *Ibid.*, 3.

scrierile luterane, cât și în multe dintre scrierile pastorilor protestanți din timpul regimului nazist.⁵ Wilhelm Marr a propus termenul „antisemitism” în anul 1879, an care este privit ca punct de start al antisemitismului ca fenomen și concept. În realitate, antisemitismul este mult mai desuet. Pe de altă parte, anti-iudaismul a fost privit ca un termen care exprima, în perioada premodernă, ura/respingerea bazată pe subiecte religioase. Probst afirmă că unii autori au încercat disculparea creștinilor (creștinătății) de complicitate la Holocaust prin fenta falsei distincții între anti-iudaism și antisemitism.⁶ Antisemitismul definește ura rasială, dacă vrem, ura apriorică cunoașterii omului, indiferent ce culoare au ochii, pielea sau cărei nuanțe religioase îi subscie.

Rolul Protestantismului în Germania nazistă a fost explorat îndeaproape de către cercetători, care au demonstrat lipsa de reacție, apatia larg răspândită față de opresiunea și crimele îndreptate împotriva evreilor. Literatura de specialitate ne descoperă faptul că în sânul Protestantismului German nu a existat o facțiune care să vorbească unitar în favoarea evreilor din timpul Celui de-al Treilea Reich. Numele lui Dietrich Bonhoeffer este probabil cel mai cunoscut astăzi datorită unui fapt ironic. Doar puțini dintre confracții săi protestanți, chiar și dintre cei îngrijorați față de acțiunile naziștilor, care aparțineau Bisericii Mărturisitoare, au vorbit în favoarea evreilor. Strădaniile lui Bonhoeffer de a ajuta evreii neconvertiți au avut două interese. Primul este unul indirect – implicarea sa în complotul de asasinare împotriva lui Hitler, iulie 1944; al doilea ținea de planul său mai elaborat de a salva câteva zeci de evrei („operațiunea șapte”). În ciuda unei vederi mai degrabă anti-iudaice din primii ani ai Celui de-al Treilea Reich, Bonhoeffer pare că a deviat intenționat și gradual spre o vedere mult mai complexă a problematicii, în care el a susținut respectarea drepturilor umane și libertățile evreilor, a contribuțiilor majore ale acestora la nașterea creștinismului. În aceeași suită sunt lucrările lui Martin Niemöller și Karl Barth. În ciuda avangardismului său, disidentul teolog și pastor german Bonhoeffer s-a înclinat în fața retoricii vremurilor cu privire la chestiunea convertirii evreilor la protestantism.⁷ În sensul dezbaterii, trebuie să amintim și alte figuri marcante și influente din interiorul protestantismului german. Paul Althaus

5 *Ibid.*, 6.

6 Christopher J. Probst. *Demonizing the Jews: Luther and the Protestant Church in Nazi Germany* (Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 2012), 6.

7 *Ibid.*, 7.

era președintele Societății Luterane și profesor de teologie sistematică la Universitatea Erlangen, a treia cea mai mare universitate teologică protestantă din Germania. Heinrich Bornkamm ocupa funcția de președinte al Ligii Protestante, ligă care număra sute de mii de membri. Treizeci și șapte de mii de copii ale lucrării notorii a episcopului de Thuringia, Martin Sasse, „Martin Luther über die Juden: Weg mit Ihnen! – „Martin Luther și evreii: afară cu ei!”, au fost tipărite în primele două săptămâni de la apariția ei. Cu toate acestea, recenzia istoriografiei cu privire la implicarea protestantismului german în timpul regimului nazist demonstrează cu prisosință faptul că foarte puține figuri protestante marcante și-au justificat ideile cu privire la chestiunea evreiască cu ajutorul scrierilor luterane.⁸ Întrebarea pe care și-o pun de multă vreme cercetătorii avizați din domeniu privește răspunsul anemic dat de teologii protestanți amenințării naziste la adresa evreilor. A fost el determinat măcar în parte de scrierile denigratoare ale lui Martin Luther, de un curent creștin tradițional în general poziționat împotriva iudeilor, sau de alte cauze, cum ar fi cele culturale, economice, sociale și politice din prima parte a secolului al XX-lea? Răspunsurile protestanților la „chestiunea evreiască” din scrierile luterane au avut de-a face cu raportarea societății germane la minoritatea evreiască în timpul Celui de-al Treilea Reich. Răspunsul protestant la ascensiunea nazistă nu rezidă pe un vacuum istoric. Antisemitismul politic din primii ani ai perioadei lui Wilhelm, agravat de criza economică care a debutat în 1873, au cristalizat acel „cod cultural” al antisemitismului urcat pe aripile naționalismului german. În Germania imperială, emanciparea și antisemitismul au devenit „indicatoarele celor două culturi care coexistau”. În timpul domniei lui Wilhelm, cele două au coabitat într-o stare de oarecare tensiune. În timpul Republicii de la Weimar, „prăpastia dintre cele două culturi coexistente, emanciparea și antisemitismul s-a adâncit foarte mult”. Cei doi catalizatori care au adâncit foarte mult această prăpastie au fost fără dubiu umilița suferită de germani în urma Primului Război Mondial (tratatul de la Versailles) și criza economică severă ce i-a urmat. Este adevărat că în perioada nazistă antisemitismul a deviat mult mai mult, fiind asociat cu „politica violenței, terorii și exterminării!”. Cu toate acestea, evoluția lui începe din 1871 și se termină în 1945.⁹

8 *Ibid.*, 7-8.

9 Christopher J. Probst. *Demonizing the Jews: Luther and the Protestant Church in Nazi Germany* (Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 2012), 8.

Teza profesorului McGovern susține că ideologia liderilor fasciști este doar o popularizare a unei tradiții politice dezvoltate de-a lungul a patru secole. *Par exemple*, autoritarismul fascist a repudiat tradițiile occidentale, absolutismul german a respins fără drept de apel revoluțiile franceze și americane, tradiționalismul și iraționalismul german a ejectat iluminismul european. Pe lângă iraționalism, tradiționalism, ideologia fascistă a mai fost influențată și de darwinismul social, eugenie și rasism.¹⁰ Este greșit a pune în spatele lui Luther întreaga vinovăție a „soluției finale”. Ea trebuie împărțită cu ceilalți mari actanți ai vremii și, până la urmă, cu poporul german definit de istorie ca „furor teutonicus”.

În timpul Celui de-al Treilea Reich, protestanții, care reprezentau cca. șaiszeci la sută din populația Germaniei, erau împărțiți în: Biserica Mărturisitoare, creștinii germani și cei care nu s-au afiliat niciunui grup sau protestanții de mijloc. Creștinii germani erau exponenții atât ai naționalismului german, cât și ai sentimentului antisemit înflăcărat. Ei au avut de partea lor sprijinul naziștilor, în 1933, când au avut loc alegeri în conciliile bisericești locale, fapt pentru care au avut parte de o victorie răsunătoare. Deși reprezentau o minoritate de doar 2% - 600.0000 din Biserica Protestantă, erau destul de influenți. În 1937, dintre cei 17 decani ai universităților germane, 15 aparțineau acestei facțiuni protestante, alături de mai mult de o treime din cele mai importante posturi din cadrul facultăților de teologie. Membrii Bisericii Mărturisitoare manifestau diferite grade de opoziție față de naziștii care încercau uzurparea suveranității eclesiastice, însă opuneau doar o mică împotrivire față de măsurile luate împotriva evreilor. Încă de la începutul erei naziste, Biserica Mărturisitoare se opunea încercărilor de a avea o Biserică a Reichului. Problema majorității nu era represaliile declanșate împotriva evreilor, ci pierderea controlului asupra bisericilor, după cum o arată Declarația Barmen din 1934.¹¹ Deși declarația se opunea emfatic atât „creștinilor germani”, cât și așa-numiților „creștini arieni”, suferințele crescânde ale evreilor nu apăreau în declarație, ceea ce era un argument al faptului că fie protestanții Bisericii Mărturisitoare erau apatici, fie erau de acord cu antisemitismul. O luptă bisericească, un alt fel de „kampf” – „Kirchencampf” a început

10 John D. Lewis, "Book Reviews and Notices. From Luther to Hitler; The History of Fascist-Nazi Political Philosophy. by William M. McGovern", *American Political Science Review*, vol. 35, oct. 1941: 968.

11 Christopher J. Probst. *Demonizing the Jews: Luther and the Protestant Church in Nazi Germany* (Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 2012), 9.

să se deruleze între cele două facțiuni ale aceleiași Biserici Protestante, pe mobile teologice dar și politico-eclesiastice. Sub masca acestor divergențe se ascundea un numitor comun cu privire la raportarea față de comunitatea evreiască germană. Majoritatea protestanților nu s-a afiliat formal niciuneia dintre tabere, însă cei mai mulți dintre ei au susținut paradigma „Volkului” german ca „ordine a creației”, în alte cuvinte, prima rasa ariană superioară.¹²

Teologul sistematician Paul Althaus, profesor al Universității Erlangen, a fost una dintre cele mai marcante figuri ale protestanților neafiliați, de „mijloc”, și unul dintre vârfurile de lance ale paradigmei teologice (?) a Volkului (poporului) modelate de „ordinile creației”. În concepția acestuia, poporul era cel mai important.

În acest punct de cotitura istoria de repetă. Aparent pentru că nu am învățat nimic din greșelile trecutului. În vremea Mântuitorului conducătorii religioși susțineau, sub pretextul „Volkului”, că este mai bine să piară un om decât tot norodul – „oare nu vă gândiți că este în folosul vostru să moară un singur om pentru norod și să nu piară tot neamul?” (Evanghelia după Ioan 11:50). Este același raționament falimentar care a generat crize inimaginabile în trecut și care le va genera și în viitor. Este un calcul matematic cinic, pentru că vorbim despre sacrificarea principiilor religioase și a drepturilor fundamentale. „Volkul” a fost mai important în ochii conducătorilor evrei și știm ce s-a întâmplat cu acest popor al Domnului. Aparent „Volkul” german nu învățase nimic din istoria aceluiași popor care și-a condamnat Regele la moarte. În momentele de cumpănă ale istoriei, sacrificarea minorităților, chiar și a unui singur om pe altarul salvării poporului, nu a fost decizia salvatoare. Poate că o pâine în plus îți poate salva câteva zile din viață, însă nu poate să-ți liniștească o conștiință chinată și o națiune care va deveni, prin „selecție naturală”, din ce în ce mai fratricidă. Doctrina naționalistă a primordialității „Volkului” se înfiripase pe fondul rușinii trăite din cauza tratatului de la Versailles și a stagnării Germaniei în timpul Republicii de la Weimar, realități ce au înăsprit și sentimentul antisemit.

Legenda unei biserici protestante germane care a stat la spărtură luptând ca un soldat neînfricat împotriva terorii nazismului, legenda propagată după război de pastorii și teologii germani, a fost deja demitologizată. Cele mai multe dintre biserici au cooperat cu Hitler, promovând

12 *Ibid.*, 9-10.

ideologia nazistă și antisemitismul. Încă o dovadă în plus, dacă mai era nevoie, că biserica unită cu statul produce efecte dintre cele mai nocive. Principiul separării bisericii de stat ține de mult clamatul „stat de drept” și trebuie să prevaleze în orice epocă. Iar aceia care pe bună dreptate au demascat în istorie atrocitățile Bisericii Catolice, nu au făcut altceva decât să-i calce pe urme. Persecutatul de altădată a îmbrăcat hainele călăului.

Sentimentele pro-naziste și antisemite ale Bisericii Protestante germane din timpul Reichului au fost încurajate de o perspectivă antide-mocratică și de represalii teologice declanșate de Renașterea luterană și implicit de multiplele ediții ale lucrărilor acestuia. Un grup minoritar dar vocal din sânul Bisericii Protestante a susținut fățiș acțiunile infame ale naziștilor împotriva evreilor.¹³ Un astfel de caz este cel al teologului Wolf Meyer-Erlach de la Universitatea Jena, susținător înfocat al nazismului și membru al aripii creștinilor germani din cadrul Bisericii Protestante. El a publicat o carte intitulată „Juden, Mönche und Luther” („Evrei, călugări și Luther”) în care se referă la evrei ca la o „armată nepotolită de demoni”. Împotrivirea evreilor față de creștinism, îndemna Meyer, „reprezenta un pericol de moarte prin care evreii amenințau Reichul”. După mai multe secole, spunea el, naționalismul german este „împlinirea” modelului luteran împotriva evreilor.

Pentru a fi corecți cu privirea la acest portret lugubru al Bisericii Protestante, susține Probst¹⁴, merită să amintim că au existat și gesturi salvatoare ale unei minorități germane protestante față de evrei. Un astfel de exemplu este „Grüber Office” din Berlin care a ajutat mai mulți evrei și evrei convertiți la protestantism să emigreze, să-și găsească un loc de muncă în altă țară, le-a oferit suport legal, social și educațional. Fiecare facțiune protestantă dintre cele trei a avut moderații și radicalii ei printre pastori, teologi și membri simpli. Totuși, între clericii protestanți și membri a existat o solidaritate puternică în privința „chestiunii evreiești”. Într-adevăr, mulți protestanți din timpul Germaniei lui Hitler au citit recomandările lui Luther și au simțit congruența acestora cu teribila agendă antisemită care se desfășura sub ochii lor. Probst argumentează că Luther a uzat de argumente anti-iudaice și antisemite în tratatele sale îndreptate împotriva evreilor, în timp ce o majoritate a protestanților

13 Christopher J. Probst. *Demonizing the Jews: Luther and the Protestant Church in Nazi Germany* (Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 2012), 10.

14 *Ibid.*, 12.

germani a folosit elementele nonraționale și iraționale din scrierile luterane la adresa evreilor.

Citate și chiar capitole din lucrările luterane despre evrei au fost editate și tipărite în ziarele, pamfletele, cărțile, gazetele și jurnalele teologice ale vremii, fiind folosite drept argumente împotriva bolșevismului, validității Vechiului Testament și obligativității botezării evreilor, de teologi, pastori și laici din toate colțurile Germaniei. Să ne aducem aminte că una dintre soluțiile timpurii propuse de Luther la „problema evreiască” era botezarea lor.

Interpretările au avut diferite nuanțe, însă numitorul lor comun – retorica luterană irațională îndreptată împotriva evreilor, a fost folosit alături de portrete idealizate ale „Teutonicului”, „măreției Germaniei”, anti-bolșevismului, sentimentul anti-iluminist. Cei mai mulți s-au distanțat (pe ei și scrierile luterane din care citau) de antisemitismul rasial angajat de „creștinii germani protestanți” și de naști. Pastorii și teologii îi portretizau pe evrei în imagini xenofobe, asociindu-i indisolubil cu cămătarii. Tratatelute luterane despre evrei au fost adevărate arsenale antisemite ale epocii nazi-protestante. Ele au fost folosite cu ocazia decretării Legilor Rasiale la Nuremberg și Kristallnacht, și în timpul războiului, dar și pentru îmbrățișa anti-Iluminismul cu tendințele lui anti-moderne. Cei mai influenți au fost marii teologi și profesori care au semnat cărți și tratate ce se bucurau de un larg interes. A urmat apoi cohorta pastorilor care exercita o mare influență asupra enoriașilor.

La Congresul Bisericii Protestante din 1927, Paul Althaus a ținut o conferință vibrantă și inovatoare despre biserică și naționalitate, în care a argumentat în favoarea unei noi teologii politice care se împotrivesc unei „invazii străine” (Überfremdung) în domeniile artei, modei, finanțelor, altminteri despre care el credea că va conduce la dezintegrarea comunității naționale. Nenorocirile prezente, pe care le suferă poporul german, erau cauzate de „amenințarea evreiască”. Încercările Bisericii de a pătrunde poporul cu influența evangheliei erau contracarate de „influența evreiască” din economie, presă, artă și literatură. Acest prolific teolog și-a construit doctrina „ordinilor creației” influențând un mare număr de germani din ultimii ani ai Republicii de la Weimar și din timpul regimului nazist.

Heiko Oberman, Bernard Lazare, Hannah Arendt, Wilhelm Marr au încercat să facă lumină în confuzia provocată de termenii „anti-iudaism” și „antisemitism”. Anti-iudaismul descrie ura îndreptată împotriva evreilor din cauze teologice/religioase, de vreme ce antisemitismul are

de-a face cu ura rasială/biologică. Deși aparent par să aducă un surplus de lumină în domeniu, în realitate, cei doi termeni au fost interschimbabili de-a lungul istoriei. Diferența este că unul este un termen modern, celălalt aparține negurii veacurilor. Langmuir accentuează importanța unei mentalități anti-iudaice nonraționale și a unui antisemitism irațional, Skinner pune accentul pe anumite texte luterane minore, în timp ce Berger și Luckmann sunt preocupați de fenomenul sociologic al problemei.¹⁵ Antisemitismul nazist a îmbrăcat noi forme și intensități, dar a crescut pe structurile instituționale din timpul societății lui Wilhelm. Societatea germană din timpul lui Wilhelm a trecut printr-un proces de „polarizare culturală”: antisemitismul și emanciparea. Odată cu fianlul secolului al XIX-lea, antisemitismul a devenit un cod cultural. Volkov apreciază ca resortul care a împins antisemitismul să joace un rol central în societatea germană a fost criza economică - marea depresiune economică din 1873. I-a urmat marea depresiune economică dintre anii 1929-1933. Marr reușește să dea o aură științifică urii față de evrei prin inventarea noii terminologii, termenul fiind folosit ca o umbrelă pentru mai multe ambiguități, un substitut academic pentru o întreagă cultură. Istoricul berlinez Heinrich von Treitschke a introdus termenul în marile universități, reușind să facă antisemitismul acceptabil din punct de vedere cultural. Antisemitismul a fost fundamental transformat în timpul nazismului, fiind asociat cu violența politică, teroarea și exterminarea.¹⁶

Adolf Stöcker a fost predicator al curții imperiale din Berlin începând cu 1874. A lansat cruciada câștigării clasei muncitoare de sub influența democrației sociale, înființând Partidul Creștinilor Sociali, care a trecut prin alegerile din 1880 cu o platformă antisemită. El a fost în stare să-i acuze pe evrei nu doar pentru social-democrație, dar și pentru capitalism și rebeliunea clasei muncitorești. Theodor Fritsch și H. S. Chamberline au fost alte două figuri importante ale mișcării antisemite din timpul domniei Kaiserului și Republicii de la Weimar.

„Chestiunea evreiască” în scrierile luterane

Atitudinea lui Luther față de evrei s-a schimbat de-a lungul vieții sale. Cel mai puternic argument în acest sens este publicarea tratatului din

15 Christopher J. Probst. *Demonizing the Jews: Luther and the Protestant Church in Nazi Germany* (Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 2012), 20.

16 *Ibid.*, 23.

1523 – „Pentru că Isus Hristos S-a născut evreu”, în care reformatorul îi îndemna pe creștini să se poarte gentil cu evreii, deoarece aceștia sunt frații de sânge cu Isus, și îi condamna pe cei care îi tratau inuman.

Neînțelepților (proștilor) papi, episcopi, călugări și sofști, ca-pete brute de măgari, i-ați tratat în așa fel pe evrei, încât oricine și-ar dori să devină creștin își dorește mai degrabă să adere la iudaism. Dacă aș fi fost evreu și aș fi întâlnit conducători creștini așa de prostănaci și de neisprăviți, mi-aș fi dorit mai degrabă să devin un porc decât un creștin...¹⁷

În aceeași scrisoare, el îi îndeamnă pe confracții creștini să nu-i mai trateze pe evrei ca pe niște câini, interzicându-le orice muncă sau afacere, orice relație cu ei, împingându-i astfel spre cămătărie. În loc să-i tratăm după legea papală, mai bine i-am iubi cu dragostea lui Hristos. Iar dacă unii dintre ei se vor dovedi încăpățânați, va trebui să-i îngăduim, pentru că o parte dintre creștini este la fel.¹⁸

Emily Pars îi numește pe cei care încearcă să scuze atitudinile anti-semite luterane „apologeți”. Acești apologeți contraargumentează cu citate din scrierile luterane timpurii. Pe de altă parte, Andreas Pangritz declara că „la o citire atentă a declarațiilor luterane va dovedi faptul că începând cu scrierile timpurii (1523) Luther a fost interesat de evrei doar ca un obiect al convertirii. Cu alte cuvinte, luteranii, care nu sunt prea mândri de părintele lor, încearcă să pună antisemitismul luteran pe seama bolii și a vârstei înaintate și chiar a motivelor de natură comportamentală (psihică). Un eveniment care demonstrează fluiditatea vederilor luterane cu privire la evrei s-a întâmplat în 1936. Prințul Frederic de Saxonia, unul dintre cei mai înfocați susținători ai reformatorului, a luat hotărârea să-i expulzeze din protectoratul său pe evrei. Josel von Rosheim, care era considerat la vremea aceea port-vocea evreilor, a apelat la ajutorul lui Luther. Rosheim îl considera pe Luther un apropiat al evreilor datorită tratatului pozitiv din 1523. Spre marea surprindere a lui Rosheim, Luther îi refuză ajutorul. Potrivit lui Heiko A. Oberman, un reputat biograf al lui Luther, „chiar și astăzi acest refuz este interpretat ca fiind punctul de cotitură, momentul în care Luther trece de la prietenie la adversitate arătată evreilor. Luther este decepționat de lipsa rezultatelor evanghelice

17 Martin Luther. *That Jesus Christ Was Born a Jew*, LW 45, 200–201.

18 Daniel Nițulescu. *Reforma între cruce și semilună. O perspectivă asupra contribuției Islamului la consolidarea protestantismului* (Cluj-Napoca: Mega, 2020), 55.

în convertirea evreilor, devine mândros când anumite rumori despre încercări ale evreilor de a converti protestanții sunt alimentate de contele Wolfgang Schlick din Falkenau. Este momentul când Luther lansează publicului denigratoarea lucrare „Despre evrei și minciunile lor” (1543). În prima parte a tratatului îi acuză ca sunt niște „lăudăroși falși”, apoi prezintă câteva referințe biblice. În a treia parte subiectul principal sunt superstițiile Evului Mediu, iar în final trece la partea practică - recomandă ce acțiuni trebuie întreprinse împotriva lor. Această ultimă parte a tratatului a fost citată și folosită de naziști drept fundament al doctrinei exterminării. Sunt denunțați ca fiind „leneși, nefolositori, răi, periculoși și inamici blasfematori ai lui Dumnezeu.”¹⁹ Sunt acuzați că s-au îmbogățit cu ajutorul cămătăriei; „i-am lăsat să se îmbogățească pe sudoarea și transpirația noastră, în timp ce noi am sărăcit, ei ne sug măduva din oase.”²⁰ Apoi el prezintă un plan de acțiune în opt pași. La acest plan se referă anumiți scolastici când încearcă să facă legătura între Luther și Hitler. În primul rând, „creștinii trebuie să pună foc sinagogilor și școlilor evreilor, apoi să acopere cu gunoi tot ce nu a ars”²¹. Acest sfat a fost implementat de naziști în timpul pogromului antisemit cunoscut sub numele de Kristallnacht. În al doilea rând, el a recomandat să ardă sau să radă casele evreilor.²² În al treilea rând, el a recomandat să le fie confiscate scrierile talmudice, cărțile de rugăciune, prin care minciuna, idolatria, blestemul și blasfemia sunt învățate.²³ În al patrulea rând, rabinii nu mai aveau voie să predice cu riscul de a fi omorâți sau mutilați.²⁴ În al cincilea rând, evreii aveau să nu mai fie în siguranță oriunde s-ar fi aflat.²⁵ În al șaselea rând, „le era interzisă cămătăria, toți banii, depozitele de aur și argint urmau să fie confiscate”.²⁶ Sfatul a fost pus în practică după ce naziștii îi trimeteau în lagărele de concentrare. În al șaptelea rând, ei erau obligați să-și câștige pâinea cu „toporul, spada, sapa, furca și cu sudoarea frunții lor”.²⁷ Naziștii

19 Martin Luther. *On the Jews and Their Lies*, ed. Helmut T. Lehmann, trans. Martin H. Bertram, vol. 47, (Philadelphia: Fortress Press, 1971), 276.

20 *Ibid.*, 273.

21 *Ibid.*, 268.

22 *Ibid.*, 269.

23 *Ibid.*

24 *Ibid.*

25 *Ibid.*, 270.

26 *Ibid.*

27 *Ibid.*, 272.

au aplicat acest sfat în taberele de concentrare unde i-au forțat pe evrei la muncă silnică. În cele din urmă „evreii trebuiau alungați din țară ca niște câini nebuni”.²⁸

Mai mulți lideri de-ai lui Hitler l-au citat pe Martin Luther. Într-unul din capitolele „Mein Kampf”, Hitler trece în revistă corifeii lumii acesteia, pe „marii luptători”: „deși neînțeleși de prezent, cu toate acestea, ei sunt pregătiți să se lupte pentru ideile și idealurile lor până la sfârșit, lor le aparțin nu doar marii oameni de stat, dar și marii reformatori. Alături de Frederick cel Mare stă Martin Luther”.²⁹ În timpul unui discurs celebru îl citează pe Martin Luther: „Insist că mai devreme sau mai târziu vom deține puterea ... Biserica Protestantă va avea succes fără un papă și fără Biblie, iar Luther, dacă ar fi cu noi, ne-ar oferi binecuvântările lui”.³⁰

Bernard Rust, ministrul educației lui Hitler, a fost citat în *Volkischer Beobachter*: „Din momentul în care Martin Luther a închis ochii, nu s-au mai născut asemenea fii ai poporului nostru... noi suntem primii care mărturisim reapariția lui. Cred că a trecut timpul când să nu putem spune dintr-o singură respirație numele lui Hitler și Luther. Ei aparțin unul altuia. Ei aparțin aceleiași marcă veche.”³¹ Comparația lui Rust demonstrează că a fost influențat de Luther, el susținând că învățăturile reformatorului erau în aceeași cadență cu cele ale Fuhrerului. Hans Hinkel, jurnalist și oficial ministerial din timpul regimului nazist, a fost influențat de Luther. I-a plătit tribut reformatorului în timpul discursului ținut de ministrul culturii și propagandei, cunoscutul Goebbels, care spunea că „prin acțiunile și atitudinea sa spirituală Luther a început să lupte acolo unde ne luptăm și noi astăzi; Luther a început revoluția sângelui german împotriva elementelor străine”.³²

Una dintre pozițiile cele mai vehemente din timpul regimului antisemit a fost susținută de Julius Streicher, editor al ziarului nazist *Der Sturmer*. La sfârșitul războiului, el a fost arestat și acuzat de crime de război împotriva umanității. În timpul procesului el a acuzat că „dr. Luther ar

28 *Ibid.*, 292.

29 Adolf Hitler. *Mein Kampf* (Boston and New York: Houghton Mifflin Company, 1971), 213.

30 Peter F. Wiener. *Martin Luther: Hitler's Spiritual Ancestor* (Cranford, New Jersey: American Atheist Press, 1999), ix-x.

31 Richard Steigmann-Gall. *The Holy Reich: Nazi Conceptions of Christianity, 1919-1945* (New York: Cambridge University Press, 2003), 136-7.

32 *Ibid.*, 137.

trebui să stea în locul meu în banca acuzaților. Cartea sa - „Despre evrei și minciunile lor” ar trebui condamnată”. Se presupune că și Kristallnacht a fost apanajul influențelor luterane. În acea noapte de 10 noiembrie 1938 naziștii i-au omorât pe evrei, au distrus ferestrele caselor lor și sute de sinagogi. Episcopul Martin Sasse a observat imediat conexiunile între acest eveniment și scrierile luterane. La puțin timp a scris și o broșură în care a elogiat aceste evenimente care au avut loc fix în ziua nașterii lui Martin Luther, îndemnându-și poporul să fie atent la scrierile luterane, deoarece „Luther a fost cel mai mare antisemit al timpului său, avertizându-și poporul împotriva evreilor”.³³ O copie a aceleiași cărți denigratoare a fost afișată într-o casetă de sticlă cu ocazia mitingului de la Nurnberg. Un alt pamflet nazist de propagandă „De ce legea ariană? O contribuție la chestiunea evreiască”, scris în 1934 de E. H. Schulz și dr. R. Frercks, îl citează pe Luther cu scopul de a justifica acțiunile naziste. Citatul este preluat din „Despre evrei și minciunile lor”: „Evreii ne țin captivi în propria țară. Ne-au luat bunurile prin camăta lor blestemată și ne batjocoresc pentru că muncim cinstit”.³⁴ Cu toate acestea, trebui să ținem cont de faptul că Luther nu folosește cuvântul „rasă” în scrierile sale, propaganda nazistă, din postura lui „traduttore traditore”, a forțat scrierile luterane în folosul făuririi „soluției finale”.

Un alt mod de corupere a textului luteran este foarte clar exprimat în articolul de propagandă a lui Kurt Hilmar Eitzen – „10 răspunsuri pentru lacheii iudei”. Articolul prezintă câteva contraargumente la obiecțiile naziste, ce se doreau a fi folosite în discuțiile de zi cu zi ale germanilor. Luther este citat în contraargumentarea punctului 5: „Argumentul 5 – «Domnul Levi nu este evreu din moment ce s-a botezat!» Contraargument – «Este imposibil să convertești evreii, un evreu rămâne evreu», susținea Martin Luther.” Acesta este un exemplu manual de corupere a integrității scrierilor luterane. Cu toate că Luther exprimă poziții relativ diferite cu privire la trecerea unui evreu la protestantism, numitorul comun poate fi exprimat de următoarea declarație: „din momentul ce un evreu se convertește în mod sincer, ar trebui să primească o sută, două sau trei sute de florini”. Chiar și în cartea mult incriminată – „Despre evrei și minciunile lor” convertirea iudeilor este posibilă: „Fie ca bunul nostru

33 Emily Pars. *Constructing the past. The Darker Side of Martin Luther*, <https://www.iwu.edu/history/constructingthepastvol9/Paras.pdf>, 8, citat astăzi, 21.09.2020.

34 Emily Pars. *Constructing the past. The Darker Side of Martin Luther*, <https://www.iwu.edu/history/constructingthepastvol9/Paras.pdf>, 8, citat astăzi, 21.09.2020, 9.

Domn să aibă milă de ei și să-i convertească”. Ideea de rasă și de sânge pur aparține nazismului, nicidecum lui Luther. Avem, așadar, de-a face cu distorsionări grosolane, care nu au făcut altceva decât să scoată din context anumite declarații.

În concluzie, ne rămâne întrebarea – cât de mult a influențat Luther nazismul? Robert Waite declara: „Luther ar fi fost îngrozit de Reich... l-ar fi denunțat pe Hitler și ar fi sfârșit printre primii executați, chiar dacă trebuie să recunoaștem că, fără să vrea, a pavat într-o oarecare măsură calea nazismului”³⁵

Concluzii

Indubitabil există o legătură între teologia protestantă a secolului al XX-lea, răspândirea antisemitismului în al Treilea Reich, Holocaust și scrierile luterane. Chiar dacă admitem că argumentele lui Luther la adresa evreilor au fost de natură teologică, și nu rasială, îndepărtarea „malignității evreiești” cu ajutorul „soluției finale” a fost influențată nu doar de mentalitatea profund anti-evreiască a vremii, ci și de scrierile luterane. La fel de adevărat este faptul că aceste scrieri au fost, într-o măsură mai mică sau mai mare, mistificate, și scoase din contextul lor au devenit pretexte pentru făurirea „soluției finale”. Știrbirea integrității unei persoane este gravă, dar și mai gravă este afectarea integrității unui cod moral, a unui text sau a unei scrieri. În sensul acesta nu cred că greșim dacă afirmăm că cel puțin o parte din cohorta teologilor protestanți din timpul Reichului poate fi acuzată de fraudă intelectuală a lui „traduttore traditore”. Ei și naziștii au făcut apel la aceste „solidități” teologice din istorie pentru a-și justifica malițiozitatea sufletească și doctrinară.

Împlinirea blestemului istoric rostit de asasinii Mântuitorului: „Și tot norodul a răspuns: „Sângele Lui să fie asupra noastră și asupra copiilor noștri” (Matei 27:25) nu îi disculpă în niciun fel pe făuritorii „arderii de tot”. Lucrări precum: „Luther and Hitler: A Linear Connection between Martin Luther and Adolf Hitler’s Anti-Semitism with a Nationalistic Foundation”³⁶,

35 Robert G.L. Waite, *The Psychopathic God Adolf Hitler* (New York: Basic Books, Inc., 1977), 249.

36 Daphne Olsen. *Luther and Hitler: A Linear Connection between Martin Luther and Adolf Hitler’s Anti-Semitism with a Nationalistic Foundation* (New York: Houghton Mifflin Company, 1941).

„The Darker Side of Martin Luther”³⁷, „Martin Luther: Hitler’s Spiritual Ancestor”³⁸, „From Luther to Hitler: The History of Fascist – Nazi Political Philosophy”³⁹, „Luther and the Jews: Putting Right the Lies”⁴⁰, „Demonizing the Jews: Luther and the Protestant Church in Nazi Germany”⁴¹ au fost popularizate pe piața de profil cu ajutorul unor titluri bombastice, fără să ascundem faptul că ele demonstrează un sâmbure de adevăr cu privire la cauzalitatea dintre textele luterane și ororile nazismului.

Având în vedere acest humus de interpretări și poziții, noi nu trebuie să fim simpliști, situația impunând de la sine utilizarea metodei nuanțării, nu pentru a fi *politically correct*, ci pentru a descifra tușele sensibile. Coruperea integrității scrierilor luterane a condus la instaurarea terorii naziste, la ridicarea stâlpilor infamiei, la privări de libertăți și abuzuri fără limită. Una dintre cele mai grave forme de corupere a integrității este cea a unei legi și a unui text. Apoi urmează cele individuale.

Bibliografie

- ✦ Hitler, Adolf. *Mein Kampf*, Boston and New York: Houghton Mifflin Company, 1971.
- ✦ Lewis, John. D, „Book Reviews and Notices. From Luther to Hitler; The History of Fascist-Nazi Political Philosophy. by William M. McGovern”, *American Political Science Review*, vol. 35, oct. 1941.
- ✦ Luther, Martin. *That Jesus Christ Was Born a Jew*, LW 45, 200–201.
- ✦ Luther, Martin. *On the Jews and Their Lies*, ed. Helmut T. Lehmann, trans. Martin H. Bertram, vol. 47, Philadelphia: Fortress Press, 1971.
- ✦ Nițulescu, Daniel. *Reforma între cruce și semilună. O perspectivă asupra contribuției Islamului la consolidarea protestantismului*, Cluj-Napoca: Mega, 2020.

37 Emily Pars. *Constructing the past. The Darker Side of Martin Luther*, <https://www.iwu.edu/history/constructingthepastvol9/Paras.pdf>.

38 Peter F. Wiener. *Martin Luther: Hitler’s Spiritual Ancestor* (London, New York: Hutchinson and Co., Ltd, 1945).

39 William M. McGovern. *From Luther to Hitler: The History of Fascist - Nazi Political Philosophy* (Boston: Houghton Mifflin Company, 1941).

40 Richard Harvey. *Luther and the Jews: Putting Right the Lies* (SUA: Cascade Books, 2017).

41 Probst, Christopher J. *Demonizing the Jews: Luther and the Protestant Church in Nazi Germany* (Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 2012)

- ✦ Pars, Emily. *Constructing the past. The Darker Side of Martin Luther*, <https://www.iwu.edu/history/constructingthepastvol9/Paras.pdf>.
- ✦ Probst, Christopher J. *Demonizing the Jews: Luther and the Protestant Church in Nazi Germany*, Indiana University Press, 2012.
- ✦ Steigmann-Gall, Richard. *The Holy Reich: Nazi Conceptions of Christianity, 1919-1945*, New York: Cambridge University Press, 2003.
- ✦ Waite, Robert G. L. *The Psychopathic God Adolf Hitler*, New York: Basic Books, Inc., 1977.
- ✦ Wiener, Peter F. *Martin Luther: Hitler's Spiritual Ancestor*, Cranford, New Jersey: American Atheist Press, 1999.